

De achtergronden van gebarentaal-onderzoek en de wijze waarop hierover wordt gepubliceerd

Lezing voor de interne studiedag voor de medewerkers van het Rudolf Mees Instituut op vrijdag 22 april 1988

Bernard T. Tervoort

1. Inleiding

Ter inleiding wil ik samen met u even naar de titel van deze voordracht kijken, waarvan het eerste deel luidt: de achtergronden van gebarentaalonderzoek. Deze achtergronden zijn tweërlei: theoretisch wetenschappelijk belang en praktische bruikbaarheid in toepassingsgebieden. Zó algemeen gesteld is deze tweedeling niets bijzonders; zij geldt voor alle wetenschappelijk onderzoek. Zuiver wetenschappelijk, zogenaamd waarde-vrij, onderzoek dat geheel vrijblijvend in de lucht blijft hangen, zodat je er verder niets mee kunt, is immers net zo waarde-loos, als praktische toepassingen die niet op een wetenschappelijk gezonde basis berusten. Die twee eisen van theoretisch fundament en praktische toepasbaarheid zijn dus algemene criteria; als we er van uitgaan dat ze derhalve ook gelden als achtergronden van gebarentaalonderzoek, dan zitten we wel om te beginnen op soliede grond, maar moeten meteen daarna in concreto uitwerken wat dat inhoudt voor dit specifieke onderzoeksgebied. Op zich zou dat de volgende duidelijke tweedeling van deze voordracht opleveren: punt één het theoretisch wetenschappelijk belang van gebarentaalonderzoek, punt twee de praktisch bruikbare toepassingen daarvan. Ik zou die tweedeling dan ook gekozen hebben, als ik hier alles alleen had moeten komen vertellen en daar drie uur de tijd voor gekregen zou hebben. Gelukkig voor u en voor mij is dat niet het geval, en zijn er na mij nog drie sprekers, van wie Trude Schermer een van de belangrijkste theoretisch wetenschappelijke thema's uit het Nederlandse gebarentaalonderzoek zal behandelen, en zowel Filip Loncke als Truus van der Lem overwegend op praktische toepassingsgebieden in zullen gaan, respectievelijk Filip meer in het algemeen en Truus specifiek wat de Nederlandse gebarentaal betreft. Dat betekent dat ik mij kan beperken tot het uitwerken van het theoretisch wetenschappelijk belang van gebarentaalonderzoek meer in het algemeen; maar aan het begin van die uitwerking zal ik dan wel de link naar de praktijk leggen, om te laten zien dat theoretisch gebarentaalonderzoek niet zo in

de lucht blijft hangen dat het waardeloos voor toepassingen zou zijn.

Nu het tweede deel van de titel van mijn lezing, die luidt: en de wijze waarop hierover wordt gepubliceerd. Wie hier een addertje onder het gras bespeurt, heeft het bij het rechte eind, want de oorspronkelijke titel van deze voordracht, zoals die bij de eerste telefonische uitnodiging door Harrie Knoors werd voorgesteld, luidde: Zin en onzin over gebarentaalonderzoek, naar analogie van mijn aan velen onder u bekende verhaal: Zin en onzin over TC. De definitieve titel, met genoemde tweede helft, zoals die nu op het programma staat, is wat zakelijker, maar een restje van dat eerste voorstel is er nog wel in te vinden. Immers: bij de wijze waarop hierover wordt gepubliceerd hoort natuurlijk ook de verkeerde, onjuiste wijze.

Voor het afwijzen van onjuistheden vaar ik een wat algemene koers, en neem daarvoor als uitgangspunt wat Markowicz (1977) schreef in zijn publicatie 'ASL: Fact and fancy', die ik zal aanpassen aan wat hier en nu relevant is. Zo kom ik dan alsnog tot een zekere tweedeling, te weten: ten eerste onjuiste en juiste opvattingen over gebarentaalonderzoek, en ten tweede enkele hoofdlijnen in hedendaags gebarentaalonderzoek. Ik draai de titel dus om, hoewel niet helemaal, want het één is nauw betrokken op het ander. Tot zover de inleiding op mijn presentatie.

2. Onjuiste opvattingen

Markowicz somt een aantal mythes op over gebarentaal: onjuiste of onzinnige voorstellingen dus, waarvan ik er zes overneem en aanpas, nl. (1) gebarentalen zijn universeel, (2) concepten kunnen alleen in woorden adequaat worden uitgedrukt, (3) gebarentalen zijn iconisch, imitatief dus, (4) gebaren komen niet verder dan lichaamstaal, (5) gebaren blijven concreet, en (6) gebarentalen zijn ongrammaticaal.

2.1. Gebarentalen zijn universeel

Ten eerste: gebarentalen zijn universeel. Elke linguïst weet dat één wereldtaal voor alle

mensen een utopie moet blijven omdat zelfs waar talen een gemeenschappelijke basis hebben – zoals alle Romaanse talen het Latijn bijvoorbeeld – zij toch door allerlei invloeden van cultuur, eigen volksaard, regionaal isolement, afstand, natuurlijke grenzen, enzovoorts zover uiteen groeien dat ze na verloop van tijd onverstaaanbaar van elkaar verschillen. En puur hulptalen, zoals Esperanto, verliezen het van echte wereldtalen in bruikbaarheid, zoals Engels, Spaans, Chinees of Russisch. Ook en juist van gebarentalen werd soms wel gedacht dat ze wél tot één universele taal uit konden groeien, onder andere door De l'Épée, en niet zo lang geleden nog door Margaret Mead. Dat kwam in hoofdzaak omdat gebarentalen als direct begrijpbare, imitatieve systemen werden gezien. Maar, zoals ik in het artikel 'Universal sign language or sign language universals' (1983) heb uitgewerkt, is zo'n universele gebarentaal onmogelijk, juist omdat elke gebarentaal een echte taal is en zich ook als zodanig gedraagt. Met pantomimiek komen dove mensen uit verschillende landen wel een heel eind als het om een kop koffie, forellen vissen, een voetbalwedstrijd of hun gezinssamenstelling gaat, maar zo gauw de lezingen over geleide economie, sociale wetgeving of computer-programmering beginnen, hebben ze allemaal hun eigen tolk, dus hun eigen taal nodig. En om dezelfde redenen als waarom Ido of Esperanto niet echt aanslaan, zijn ook artificiële gebarensystemen, als dat van Paget-Gorman of van Van Beek, nooit uitgegroeid tot een universeel communicatiesysteem, laat staan tot een taal, evenmin als het Gestuno dat slechts bestaat uit een vocabulair, samengesteld uit enkele grotere gebarentalen. Wat je wél ziet, op internationale congressen bijvoorbeeld, is dat ontwikkelde dove gebarentaal van een ander land min of meer beheersen; vooral ASL speelt daarbij een dominante rol. De parallelle met het Engels is daarbij heel duidelijk.

2.2. Concepten kunnen alleen in woorden adequaat uitgedrukt worden

De tweede mythe die over gebarentalen de ronde doet, noemt Markowicz: 'reality must be word-based'; ik heb dat vertaald met: concepten kunnen alleen in woorden adequaat uitgedrukt worden. Het is uiteraard waar dat in alle gesproken talen concepten van objecten, ideeën, gevoelens, begrippen, kortom van alles waar mensen denken houden over hebben, vastgelegd worden in woorden. Met woorden kunnen mensen hun concepten scherp afgrenzen, in hun geheugen opslaan,

daaruit terugroepen en er met andere mensen over communiceren. Zo'n woordenschat als geheel kan dan vastgelegd worden in een woordenboek. Maar er is geen enkele reden waarom dove mensen dat niet met gebaren zouden kunnen, en dat is precies wat gebeurt, zoals wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond. Dove hebben ook een vocabulair, een gebarenschat.

Een tweede, wat subtielere vergissing die ook nog bij dit tweede punt hoort, is dat men meent dat woorden een noodzakelijke tussenpositie tussen gebaar en werkelijkheid moeten innemen. Als wij horen over een gebaar spreken, benoemen wij dat gebaar uit noodzaak met een woord. Het gebaar voor APPEL, voor MOEDER, voor TAAL bijvoorbeeld. Dat is even onvermijdelijk als riskant, want het gevaar dreigt dat we gaan denken dat dove gebarenmakers in het gebruik ook telkens dat woord als medium nodig hebben en dat is nu juist niet het geval. In het gebruik zijn gebaren als elementen uit een gebarentaal woordonafhankelijk. Daarom is het ook zeker niet zo dat elk gebaar een woord heeft, en evenmin dat de betekenis van woord en gebaar elkaar per se overlappen.

2.3. Gebarentalen zijn iconisch

Ten derde luidt een mythe dat gebarentalen iconisch zijn, dat wil zeggen dat gebaren de werkelijkheid direct nabootsen. Op het eerste gezicht lijkt dat soms inderdaad zo; je kunt bijvoorbeeld zeggen dat het gebaar voor AUTO het sturen van het wiel nabootst, of voor FIETSEN de beweging van de trappers. Maar ten eerste geldt dat lang niet voor alle gebaren, ten tweede is dat nabootsen vaak maar schijn, en ten derde is dat nabootsen niet de basis waarop het gebaar in zijn betekenis herkend wordt. Imitatie verklaart wel vaak, hoewel niet altijd, het ontstaan van het gebaar. Elke dovenleerkracht kent voorbeelden van gebaren die zo ontstaan zijn, waar vaak niemand de oorsprong meer van weet. Eén van mijn oude voorbeelden is dat een MOEDER OVERSTE (draaibeweging van wijsvinger die in de wang prikt) omdat er generaties moeder-oversten terug er ooit eens een geweest is met kuiltjes in de wang. NEDERLAND is in ASL òf een omlijning van de Volendamse hul, òf het vasthouden van een lange gouwenaar, maar geen dove heeft die associatie als hij in ASL over de Nederlandse economie of schilderkunst heeft; hij kent die iconische relatie niet eens. Gebaren functioneren namelijk niet als woorden op basis van conventies, zonder vormrelatie tot wat ze noemen. Hoewel: niet

geheel en al op dezelfde wijze. Want naast dat conventioneel-arbitraire heeft het gebaar als taalteken ook en daarenboven soms de kracht van de directe uitbeelding erbij. Zo kun je met het gebaar FIETSEN laten zien hoe snel of hoe moeizaam je trapte, of met het gebaar voor AUTO hoe scheef of ontspannen je stuurde.

2.4. Gebaren komen niet verder dan lichaamstaal

De vierde mythe hangt nauw samen met de derde. Markowicz formuleert haar als volgt: 'signs are glorified gestures'; ik heb dat vrij vertaald met: gebaren komen niet verder dan lichaamstaal, omdat het Nederlands geen twee woorden heeft voor 'sign' tegenover 'gesture'. Wij moeten dat verschil omschrijven door gebaar-uit-een-gebarentaal tegenover algemeen-spontaan-gemaakt-gebaar. Die omschrijving maakt dan gelijk duidelijk waaruit deze mythe bestaat. Stellen dat alle tekens uit een gebarentaal van oorsprong spontane lichaamsgebaren zijn, is net zo naïef als de theorie dat alle woorden uit een gesproken taal oorspronkelijk uit kreten en onomatopoeën voortkomen; met geen van beide kan de wetenschap iets doen. Je hoeft maar naar de abstracte betekenis van gebaren uit een gebarentaal te kijken of te ervaren hoe ingewikkeld de regels voor het gebruik ervan in elkaar zitten om te weten dat dit nonsens is. Maar nonsens die nog steeds als zoete koek over de toonbank gaat en gegeten wordt door alwie stelt dat prelinguaal dove kinderen de eerste levensjaren aan lichaamstaal voldoende hebben tot ze rijp zijn voor de echte taal van praten en woorden.

2.5. Gebaren blijven concreet

Vijfde mythe: gebaren blijven concreet. Dit is een van de meest hardnekkige mythes, zegt Markowicz, die teruggaat op het verouderde idee van de superioriteit van cultuurtalen tegenover primitieve talen van zogenaamd onderontwikkelde volkeren. Meer gematigde tegenstanders van gebaren willen volgens de mythe dan nog wel toegeven dat gebarentalen talen zijn in zekere mindere zin, maar laten daar in één adem op volgen dat het dan hoogstens erg primitieve talen zijn, net als die van primitieve volkeren, Creool-talen bijvoorbeeld, en dus evenmin in staat hoger denken, abstracte wetenschap of religieus beleven in uit te drukken. Taalwetenschappelijk is het een grove blunder om welke taal ter wereld ook primitief te noemen: het vermogen tot het

uitdrukken van de enorme complexiteit van religieus beleven en andere gewoontes en cultuurverschillen van verre volkeren is allang vastgesteld en gebarentaalonderzoekers verbazen zich meer en meer over de ingewikkeldheid ervan. Zelf heb ik jaren geleden een dove professor in de wiskunde aan Gallaudet University een college differentiaal en integraal rekenen zien geven aan dove studenten in ASL en in een tempo dat geen horende docent bij had kunnen houden.

2.6. Gebarentalen zijn ongrammaticaal

De complexiteit van gebarentalen brengt ons tenslotte tot de zesde en laatste mythe van Markowicz, namelijk dat gebarentalen ongrammaticaal zouden zijn. Dat wordt dan geconcludeerd uit het feit dat ASL niet de regels van de Engelse grammatica volgt. Ook dat is taalkundig zo primitief gedacht dat discussie nauwelijks nodig is. Toch komt dat telkens terug. Een gebarenvolgorde als VADER GROOT of TAFEL OP wordt dan 'fout!' genoemd omdat het 'grootvader' of 'op tafel' moet zijn. Ja, in het Nederlands, maar niet in de betreffende gebarentaal. Markowicz merkt terecht op dat een Engelsman dan het Frans ongrammaticaal zou moeten noemen omdat het niet de regels van het Engels, maar van het Frans volgt. Discussie overbodig.

Hiermee sluiten we het eerste deel van deze voordracht af. U kunt het geloven of niet: al deze mythes doen hier en daar nog steeds als waarheid opgeld, ook in nieuwere publicaties. U kunt zich voorstellen dat ze heel veel kwaad doen aan gezond en eerlijk achtergronddenken dat aan de basis van onderwijs, opvoeding en sociale begeleiding dient te liggen.

3. Algemene achtergronden over gebarentaalonderzoek

Het tweede deel van deze lezing handelt over de meer algemene achtergronden van gebarentaalonderzoek. Een indeling die vaak gebruikt wordt, bijvoorbeeld in handboeken of op congressen, is die in linguïstisch, psycholinguïstisch, sociolinguïstisch en neurolinguïstisch onderzoek; soms wordt daar ook op het onderwijs betrokken gebarentaalonderzoek of de taalverwerving van jonge dove kinderen aan toegevoegd. Ik zal over de vier eerstgenoemde onderdelen kort iets zeggen, maar maak eerst twee opmerkingen vooraf.

In de eerste opmerking kom ik terug op wat ik in de inleiding al gezegd heb over zogenaamd waardevrij onderzoek; ik herhaal dat gebaren-

taalonderzoek niet los dient te staan van toe-passingsgebieden, bijvoorbeeld op sociaal of pedagogisch gebied. Sommige individuele onderzoekers mogen best zuiver theoretisch bezig zijn, maar het wetenschappelijk forum als geheel heeft tot taak de maatschappelijke relevantie van de resultaten mede in het onderzoek te betrekken. Sommige met name Amerikaanse gebarentaalonderzoekers hebben zich nogal eenzijdig theoretisch opgesteld in hun speurtocht naar de zuivere ASL, met te weinig besef van hun verantwoordelijkheid voor onderwijs en gemeenschap. Mary Brennan spreekt in deze context over het dilemma van de linguïst (Brennan 1986); meer in algemene zin komt dat voor elke wetenschapper neer op het in balans brengen van zijn wetenschappelijk werk met zijn sociale verantwoordelijkheid.

In een tweede opmerking vooraf wil ik opnieuw de door mij al vaker signaleerde vier ontwikkelingslijnen noemen die gebarentaalonderzoek in het algemeen gekenmerkt hebben (1988).

In een eerste, primitieve fase, ruwweg tijdens de eerste helft van deze eeuw, werden zogenaamde gebarentalen beschouwd als sublinguïstische, imitatieve en deiktische uitdrukingsvormen die pas een zekere status als taal kregen door vermenging met de op school geleerde, zogeheten cultuurtaal.

In het midden der vijftiger jaren stelden enkele linguïsten, met name Stokoe (1960) en Tervoort (1953) uit empirisch onderzoek vast, dat er van kenmerken van een echte visuele taal sprake was. Deze vaststelling luidde een tweede fase in, van beginnend onderzoek met de nadruk op het feit dat er zeer grote verschillen waren tussen talen gebaseerd op spraak en die gebaseerd op lichaamstekens.

Een veel groter aantal van vooral Amerikaanse onderzoekers ging toen echter aan het werk met als voornaamste doel, aan te tonen dat gebarentalen echte natuurlijke talen waren; langzamerhand werd het accent verlegd van het uitwerken van verschillen naar het vaststellen van overeenkomsten met spreek-talen. Een vroege samenvatting van deze derde fase vindt men bij Klima & Bellugi (1979).

In de vierde fase, ingeluid door bijvoorbeeld Deuchar (1984), maar nu langzamerhand gemeengoed wordende, verlaten de meeste onderzoekers het min of meer defensieve standpunt en nemen het feit van volledig taal-zijn van gebarentalen zonder verdere discussie als vanzelfsprekend aan. Het accent ligt nu opnieuw op het eigen karakter van gebaren-

taal, maar dan niet langer omdat ze anders zijn, maar hun eigen identiteit hebben.

We komen nu toe aan nog enkele samenvattingen van de zojuist genoemde gebieden van onderzoek: de linguïstiek, en de psycho-, socio- en neurolinguïstiek. Een uitgebreidere samenvatting hiervan vindt u in mijn artikel in het binnenkort te verschijnen nummer van het Nederlands Tijdschrift voor Psychologie (Tervoort 1988), dat in zijn geheel aan gebarentalen is gewijd.

3.1. Linguïstiek

Het eerste gebied is dat van de taalwetenschap die tot taak heeft de grammatica van een taal te beschrijven en daar nooit tot in alle details mee klaar komt. Sinds eeuwen bestaat een grammatica voor elke taal uit de hoofdstukken klankleer, woordleer, zinsleer en betekenisleer; men heeft getracht deze hoofdindeling ook voor gebarentalen terug te vinden, wel met succes, maar ook met specifieke aanpassingen, waar het hier gaat om het unieke geval van talen die gebaseerd zijn op het voortbrengen en visueel waarnemen van lichaamsbewegingen. Een klankleer zou dus nonsens zijn, maar als men fonologie definieert als de leer van de kleinste opbouwende delen van een taal – en dat is de enig juiste definitie – dan vindt men deze 'minimal units' ook in het gebaar terug, niet in volgorde, maar in vier simultane parameters, van stand, vorm, beweging van de hand plus de oriëntatie ervan ten opzichte van het lichaam.

Het hoofdstuk vormleer als woordleer wordt uiteraard de leer van de vorm van het gebaar als betekenisdrager. De meergenoemde iconiciteit zowel als de simultaneïteit zorgen opnieuw voor een geheel eigen morfologie, maar ook bij gebarentalen komen samenstellingen en nieuwgevormde combinaties voor.

De gebarentaalzinnen worden beschreven in de syntaxis; volgens vaste regels worden gebaren tot zinnen aangevoegd. Ook hier zorgt het feit dat we met visuele systemen te maken hebben voor een geheel eigen organisatie van regels van volgorde en rangschikking; naast de mogelijkheid tot simultaan betekenen is ook het feit dat gesprekspartners elkaar doorlopend moeten zien van invloed op die regelvorming. Het hele lichaam betekent mee (Jouison 1986); van de zogenaamde 'non-manual features' is de mimiek het belangrijkste (Colville 1986).

Eén van de belangrijkste begrippen is de 'syntactic signing space', dat is de ruimte vóór

het bovenlichaam waarin de gebarenmaker wat hij te zeggen heeft als het ware voor zich uitstalt; naarmate het gesprek vordert, vult zich die ruimte met verwijzingen en neemt de gecompliceerdheid ervan toe.

Over de betekenis van gebaren is in het voorafgaande al iets gezegd; voor verdere informatie over de betekenisleer der gebaren moet ik naar elders verwijzen.

3.2. Psycholinguïstiek

Vervolgens komt de psycholinguïstiek even aan de orde, dat is het vak dat het feitelijk functioneren van taal in het menselijk individu bestudeert. Hoe leert een kind de moedertaal, hoe ontwikkelt zich de woordenschat, hoe werkt het taalgeheugen, hoe verstaat men spraak, begrijpt en produceert men zinnen, leert men andere talen, hoe komt het dat mensen zich verspreken, hoe begrijpt men stijlfiguren, enzovoort. Er is bijna geen onderdeel van psycholinguïstisch onderzoek of men heeft het ook op gebarentalen toegepast; vooral de Amerikanen zijn nu al enkele tientallen jaren bezig met onderzoek naar gebarentaal-verwerving en -verwerking en alle andere zojuist genoemde thema's. Het is binnen dit beperkt bestek ondoenlijk om alle onderdelen de revue te laten passeren.

Met name in de zoëven genoemde derde ontwikkelingsfase van gebarentaalonderzoek heeft men allerlei bevindingen uit psycholinguïstisch onderzoek naar het functioneren van taal op basis van het gesproken woord in het individu getoetst aan dat functioneren in dove zogenaamde 'native signers'; men is zonder uitzondering tot de slotsom gekomen dat gebarentalen, in casu vooral ASL, zich als taal gedragen, tot en met vergissingen met taal toe (vroege samenvatting bij Klima & Bellugi 1979).

Twee onderdelen uit dit soort onderzoek wil ik even met name vermelden. Het eerste betreft taalverwervingsonderzoek van dove kinderen van dove, ASL gebruikende ouders. Onder meer Bonvillian en anderen (1983, 1985) hebben proefondervindelijk aangetoond dat deze kinderen zeker even snel en goed een eerste vocabulair opbouwen als horende kinderen, en dat ze bovendien niet ten achter blijven bij dove kinderen van horende ouders bij het later op school leren van de Engelse taal, spreken en spraakafzien niet uitgezonderd.

Het tweede soort onderzoek dat ik kort wil vermelden bestaat uit een aantal experimenten naar geheugen voor en herkenning van gebaren die alle tot de slotsom komen dat het niet de iconische kenmerken zijn die zorgen voor

herkenning en terugherkenning, maar hun fonologische kenmerken als taaltekens (Poizner, Bellugi & sTweney 1981; Poizner, Bellugi & Lutes-Driscoll 1981).

3.3. Sociolinguïstiek

Ook sociolinguïstisch onderzoek naar gebarentalen is sinds een tiental jaren op gang gekomen. De sociolinguïstiek bestudeert het functioneren van taal tussen mensen, met vraagstukken als de taal van minderheden, dialect-verschijnselen, meertaligheid, vreemde-taal-verwerving. In Nederland en ook elders staan onder meer de problemen in de taalsituatie van gastarbeiders en hun gezinnen centraal. Er zijn nogal wat overeenkomsten tussen dergelijke sociolinguïstische problemen en die van dove mensen. In zekere zin vormen ook de laatste een minderheid in sociale en sociolinguïstische zin met enerzijds de plicht tot een ruime mate van integratie binnen de horende maatschappij en anderzijds het recht op de eigen identiteit binnen de groep, inclusief de eigen taal. Dat de balans tussen die twee soms moeilijk te vinden is, behoeft geen betoog.

Een apart onderdeel van de sociolinguïstiek, volgens sommigen zelfs een apart vak, is de pragmatiek die de verbale interactie tussen gesprekspartners analyseert: wat zijn de kenmerken van begin, opbouw, doorverwerking en beëindiging van een gesprek; wat zijn de regels voor het beurt-nemen en beurt-geven, voor het onderbreken van de partner, het betrekken van derden binnen het gesprek, voor het groepsgesprek; hoe verwijst men naar het voorgaande, wat veronderstelt men bekend bij de ander, enzovoorts.

Er bestaan reeds allerlei analyses van diverse gespreksoorten, bijvoorbeeld het interview, het naar-de-weg-vragen, het telefoongesprek, het loketgesprek, etcetera. Ook binnen dit vak-onderdeel groeit de interesse voor het functioneren van de gebarentaal in conversaties tussen dove mensen onderling. Er blijken naast oppervlakkige en voor de hand liggende verschillen ook wezenlijke overeenkomsten. Dove mensen geven elkaar uiteraard andersoortige signalen; ze organiseren hun gesprekken onder meer door middel van de zojuist genoemde syntactic signing space. Maar wat de essentie van de conversatie betreft, doen ze hetzelfde, zowel wat het organiseren van de structuur als wat de opbouw van de inhoud aangaat.

3.4. Neurolinguïstiek

Tenslotte de neurolinguïstiek. Veel van wat dit

vak weet omtrent het functioneren van de menselijke hersenen bij taalgebruik, is bekend uit de pathologie. Vooral de afasiologie heeft veel bijgedragen tot de vermeerdering van deze kennis. Afasie is een taalstoornis tengevolge van een beschadiging van bepaalde delen van de cortex, de hersenschors, in de linker hemisfeer. Zo'n beschadiging kan veroorzaakt worden door een tumor, een abces, een ongeval, of - heel vaak - een bloedingstoring in de hersenen, een zogenaamd cerebrovasculair accident, in de wandeling een beroerte genaamd.

Sinds enkele tientallen jaren heeft de patholinguietiek - als onderdeel van de neurolinguïstiek - vrij nauwkeurig allerlei morfonologische, syntactische en semantische taalafwijkingen met diverse lesie-patronen van de linker hemisfeer in relatie kunnen brengen. Waar nu dergelijke taaluitvalsverschijnselen altijd neurologisch links gelocaliseerd blijken, terwijl andere vermogens zoals bijvoorbeeld ruimtelijke oriëntering en visueel patroonherkennen, dominant rechts georganiseerd zijn, werd een van de belangrijkste vragen voor neurolinguïstisch en patholinguietisch onderzoek van gebarentalen: zijn gebarentalen als taal dus links of als visueel patroonherkennen dus rechts georganiseerd?

Men was er zich reeds tientallen jaren van bewust dat het antwoord op deze belangrijke vraag te vinden zou moeten zijn in onderzoek naar afatische uitvalsverschijnselen bij prelinguaal dove gebarenmakers die hun gebarentaal dominant als eigen taal gebruiken en bovendien of links of rechts een hersenlesie hadden opgelopen. De grote praktische moeilijkheid was tot voor kort het vinden van de geschikte proefpersonen. Vooral het feit dat die niet te sterk onder invloed van de spreektaal mochten staan hebben als primair verworven en gebruikte taal, was een moeilijkheid. Pas in de laatste jaren is een team in de Verenigde Staten er in geslaagd om dergelijke proefpersonen te vinden en te onderzoeken (Poizner, Klima & Bellugi 1987). Over dit thema is in december 1987 op het Max Planck Instituut in Nijmegen een symposium gehouden met Howard Poizner, de voornaamste onderzoeker, als gast. De voornaamste uitkomst van dit onderzoek bleek te zijn dat gebarentalen evenals talen die gebaseerd zijn op spraak dominant links georganiseerd zijn; dit is onomstotelijk aangetoond aan de hand van ingenieuze hersenfoto's, computeruitwerkingen daarvan en taalgedragskenmerken van dove CVA-patiënten.

En hier, dames en heren, moeten we het voor wat deze voordracht betreft, bij laten. Voor wie

zich nog wat verder wil verdiepen in de achtergronden van gebarentaalonderzoek, verwijs ik naar de literatuur; in de eerste plaats de documentatie die is toegevoegd aan de gedrukte versie van deze lezing in de vorm van een bibliografie, en verder naar het tijdschrift *Sign Language Studies*, benevens de verslagboeken van congressen die over gebarentaal gehouden zijn: Stockholm (1979), Bristol (1981 en 1984), Brussel (1982), Amsterdam (1985) en Lappeenranta (1987).

4. Bibliografie

- Brennan, M.**, Linguistic Perspectives. In: Tervoort (Ed.) *Signs of Life*, etc. 1-17 (1986).
- Colville, M.**, The Edinburgh non-manual coding system. In: Tervoort (Ed.) *Signs of Life*, etc. 204-209 (1986).
- Deuchar, M.**, British Sign Language. London (Croom Helm) (1984).
- Klima, E. & Bellugi, U.**, The signs of language. Cambridge, Mass. (M.I.T. Press) (1979).
- Jouison, P.**, The role of the body on the organization of signed expressive discourse. In: Tervoort (Ed.) *Signs of Life*, etc. 95-111 (1986).
- Markowicz, H.**, American Sign Language: Fact and Fancy. Washington, D.C. (Gallaudet) (1977).
- Poinzer, H., Bellugi, U. & Tweney, R.**, Processing of formational, semantic, and iconic information in American sign language. *J.Exp.Psych., Hum.Perc. & Perf.* 7(5), 1146-1159 (1981).
- Poizner, H., Bellugi, U. & Lutes-Driscoll, V.**, Perception of American sign language in dynamic point-light display. *J.Exp.Psych., Hum. Perc. & Perf.* 7, 430-440 (1981).
- Poizner, H., Lima, E. & Bellugi, U.**, What the hands reveal about the brain. Cambridge, Mass. (M.I.T. Press) (1987).
- Stokoe, W.**, Sign language structure: An outline of the visual communication system of the American deaf. *Studies in Linguistic Occasional Papers* 8. Buffalo (University) (1960).
- Tervoort, B.**, Structurele analyse van visueel taalgebruik binnen een groep dove kinderen. Vol. I, Vol. II. Amsterdam (Noordhollandse Uitgeversmaatschappij) (1953).
- Tervoort, B.**, Universal sign language or sign language universals? *The Australian Teacher of the Deaf* 24, 21-28 (1983).
- Tervoort, B.**, 'Gebarentalen van doven en psycholinguietiek': Een weerwoord. M.m.v. Liesbeth Pijfers, Filip Loncke, Trude Schermer, Iet van Bekkum, Akke de Blauw, Rita Harder, Harrie Knoors. Amsterdam (A.T.W.) (1985).
- Tervoort, B.**, *Sings of Life: Proceedings of the second European congress on sign language research*. Amsterdam (A.T.W. en N.S.D.S.K.) (1986).
- Tervoort, B.**, Zijn gebarentalen natuurlijke talen? *Ned. Ts.Psych.* (te verschijnen) (1988).
- Uden, A. van,** Gebarentalen van doven en psycholinguietiek: Een kritische evaluatie. Lisse (Swetz & Zeitlinger) (1984).